(२४) समाजशास्त्र (माध्यम मराठी व इंग्रजी)

<table>
<tr><th colspan="2">पेपर-एक (विषय सांकेतांक - १०५५)</th></tr>
<tr><td colspan="2"><u>समाजशास्त्राची मूलभूत तत्वे</u></td></tr>
<tr><td>१</td><td><u>समाजशास्त्र-एक ज्ञान शाखा</u>
(अ) युरोपातील आधुनिकता आणि सामाजिक परिवर्तन व समाजशास्त्राचा उदय.
(ब) विषयाची व्याप्ती व इतर सामाजिक शास्त्रांशी तुलना.
(क) समाजशास्त्र आणि सामान्य व्यवहार ज्ञान.</td></tr>
<tr><td>२</td><td><u>समाजशास्त्र- एक विज्ञान</u>:
(अ) शास्त्र, शास्त्रीय पद्धत व मीमांसा.
(ब) संशोधन पद्धतीशास्त्रातील मुख्य सैद्धांतिक प्रवाह.
(क) प्रत्यक्षार्थवाद आणि त्याची मीमांसा.
(ड) तथ्ये, मूल्ये व वस्तुनिष्ठता.
(ई) प्रत्यक्षार्थवादा व्यतिरिक्तची पद्धतीशास्त्रे.</td></tr>
<tr><td>३</td><td><u>संशोधन पद्धती आणि विश्लेषण</u>:
(अ) गुणात्मक व संख्यात्मक पद्धती.
(ब) तथ्य संकलनाची तंत्रे.
(क) चल, नमुनापद्धत, गृहीतकृत्य, विश्वसनीयता आणि वैधता.</td></tr>
<tr><td>४</td><td><u>समाजशास्त्रीय विचारवंत:</u>
(अ) कार्ल मार्क्स- ऐतिहासिक भौतिकवाद, उत्पादनाच्या पद्धती, परात्मीकरण, वर्गसंघर्ष.
(ब) एमिल दुरखिम- श्रम विभाजन, सामाजिक तथ्य, आत्महत्या, धर्म व समाज.
(क) मॅक्स वेबर- सामाजिक क्रिया, आदर्श प्रकार, अधिकार, नोकरशाही, प्रोटेस्टंट नितीतत्वे आणि भांडवलशाहीचा आत्मा.
(ड) टॅल्कोल्ट पार्सन्स- सामाजिक व्यवस्था, प्रतिरुप चल घटक.
(इ) रॉबर्ट के.मर्टन- अप्रकट व प्रकट कार्ये, अनुचलन व विचलन, संदर्भ समूह.
(फ) मीड - स्व आणि अस्मिता.</td></tr>
<tr><td>५</td><td><u>स्तरीकरण आणि गतिशीलता</u>:
(अ) संकल्पना- समानता, असमानता, श्रेणीरचना, वर्जितता, दारिद्य व वंचितता.
(ब) सामाजिक स्तरीकरणाचे सिद्धांत- संरचनात्मक-प्रकार्यवादी, मार्क्सवादी सिद्धांत, वेबरचा सिद्धांत
(क) आयाम-वर्गाची सामाजिक स्तरीभवन, दर्जात्मक समूह, लिंगभाव, वांशिकता आणि वंश (वांशिकता)
(ड) सामाजिक गतिशीलता-मुक्त आणि बंदिस्त प्रणाली, गतिशीलतेचे प्रकार, गतिशीलतेचे स्रोत व कारणे.</td></tr>
<tr><td>६</td><td><u>कार्य आणि आर्थिक जीवन</u>:
(अ) विविध प्रकारच्या समाजातील कार्यांचे सामाजिक संघटन- गुलामगिरीचा समाज, सरंजामशाही समाज, औद्योगिक भांडवलशाही समाज.
(ब) कार्याचे औपचारिक व अनौपचारिक संघटन.
(क) श्रम आणि समाज.</td></tr>
<tr><td>७</td><td><u>राजकारण व समाज</u>
(अ) सत्तेचे समाजशास्त्रीय सिद्धांत.
(ब) सत्ताधारी अभिजन, नोकरशाही, दबावगट व राजकीय पक्ष.
(क) राष्ट्र, राज्य, नागरिकत्व, लोकशाही, नागरी समाज, विचार प्रणाली.
(ड) निषेध, आंदोलन, सामाजिक चळवळी, सामूहिक कृती, क्रांती.</td></tr>
<tr><td>८</td><td><u>धर्म व समाज</u>
(अ) धर्माचे समाजशास्त्रीय सिद्धांत.
(ब) धार्मिक प्रथांचे प्रकार: आत्मवाद, एकतत्ववाद, बहुतत्ववाद, संप्रदाय,पंथ, उपासना पद्धती.
(क) आधुनिक समाजातील धर्म: धर्म आणि विज्ञान, धर्मनिरपेक्षता, धार्मिक पुनरुज्जीवनवाद, मूलतत्त्ववाद.</td></tr>
<tr><td>९</td><td><u>नातेसंबंधाच्या पद्धती</u>
(अ) कुटुंब, घरदार, विवाह</td></tr>
</table>

	(ब) कुटुंबाचे प्रकार आणि स्वरूप. (क) वंशावळ व वंशपरंपरा. (ड) पितृसत्ताक पद्धती आणि लिंगाधारित श्रमविभागणी. (इ) समकालीन कल.
१०	**<u>आधुनिक समाजातील सामाजिक बदल</u>:** (अ) सामाजिक परिवर्तनाचे समाजशास्त्रीय सिद्धांत. (ब) विकास आणि परावलंबन. (क) सामाजिक परिवर्तनाचे कर्ते. (ड) शिक्षण आणि सामाजिक परिवर्तन. (इ) विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि सामाजिक परिवर्तन.

पेपर-दोन (विषय सांकेतांक-१०५६)	
	<u>भारतीय समाज: संरचना आणि परिवर्तन</u>
अ.	**भारतीय समाजाची ओळख:** (१) **भारतीय समाजाच्या अध्ययनाचे परिप्रेक्ष्य.** (अ) प्राच्यविद्याशास्त्र (जी.एस.घुर्ये) (ब) संरचनात्मक प्रकार्यवाद (एम.एन. श्रीनिवास) (क) मार्क्सवादी समाजशास्त्र (ए.आर. देसाई) (२) **वसाहतवादी राजवटीचा भारतीय समाजावरील परिणाम :** (अ) भारतीय राष्ट्रवादाची सामाजिक पार्श्वभूमी (ब) भारतीय परंपरेचे आधुनिकीकरण (क) वसाहतवादी कालखंडादरम्यानचा विद्रोह व चळवळी (ड) सामाजिक सुधारणा
ब.	**<u>सामाजिक संरचना</u>** (१) **ग्रामीण व कृषक सामाजिक संरचना:** (अ) भारतीय खेड्यांची कल्पना व खेड्यांचा अभ्यास (ब) कृषक समाज संरचना- भू-धारणा पद्धतीची उत्क्रांति, जमिन सुधारणा. (२) **जाती व्यवस्था** (क) जाती व्यवस्था अभ्यासाचे परिप्रेक्ष्य: जी.एस.घुर्ये, एम.एन.श्रीनिवास, लुई ड्युमाँ, आन्द्रे बेत्ती. (ब) जाती व्यवस्थेची वैशिष्ट्ये. (क) अस्पृश्यता- स्वरूप व परिप्रेक्ष्य. (३) **भारतातील आदिवासी समुदाय** (अ) परिभाषीय समस्या (ब) भौगोलिक विस्तार (क) वसाहतवादी धोरणे व जमाती (ड) एकात्मतेचे आणि स्वायत्ततेचे प्रश्न (४) **भारतातील सामाजिक वर्ग** (अ) कृषक वर्गीय संरचना (ब) औद्योगिक वर्ग संरचना (क) भारतातील मध्यमवर्ग (५) **भारतातील नातेसंबंधी पध्दती** (अ) भारतीय वंशावळ व वंशपरंपरा (ब) नातेसंबंधाचे प्रकार (क) भारतीय कुटुंब व विवाह पद्धती (ड) कुटुंबाचा घरदारविषयक पैलू (इ) पितृसत्ताक पद्धती, हक्क व लिंगाधारित श्रमविभागणी

	(६) **धर्म व समाज** (अ) भारतातील धार्मिक समुदाय (ब) धार्मिक अल्पसंख्याक समुदायांच्या समस्या
क.	**भारतातील सामाजिक परिवर्तन:** (१) **भारतातील सामाजिक परिवर्तनाची दृष्टी:** (अ) विकासासाठीच्या नियोजनाची कल्पना व मिश्र अर्थव्यवस्था (ब) संविधान, कायदा व समाज परिवर्तन (क) शिक्षण आणि समाजपरिवर्तन (२) **भारतातील ग्रामीण व कृषक स्थित्यंतर:** (अ) ग्रामविकास कार्यक्रम, समुदाय विकास कार्यक्रम, सहकारी संस्था, दारिद्रय निर्मूलन योजना. (ब) हरितक्रांती आणि सामाजिक परिवर्तन (क) भारतीय कृषीक्षेत्रातील उत्पादनाच्या बदलत्या पद्धती (ड) ग्रामीण श्रमिकवर्ग, गुलामी, स्थलांतर. (३) **भारतातील औद्योगीकीकरण व नागरीकरण** (अ) भारतातील आधुनिक उद्योगाची उत्क्रांती (ब) भारतात नागरी वसाहतींची वाढ (क) कामगार वर्ग: संरचना, वाढ, वर्गीय गतिशीलता (ड) अनौपचारिक क्षेत्र, बाल कामगार (इ) शहरी क्षेत्रातील झोपडपट्टया व त्यांची वंचितता. (४) **राजकारण व समाज:** (अ) राष्ट्र, लोकशाही आणि नागरिकत्व (ब) राजकीय पक्ष, दबाव गट, सामाजिक व राजकीय अभिजन (क) प्रादेशिकतावाद व सत्तेचे विकेंद्रीकरण (ड) निधर्मीकरण (५) **आधुनिक भारतातील सामाजिक चळवळी:** (अ) कृषक चळवळी व शेतकरी आंदोलन (ब) स्त्रियांच्या चळवळी (क) मागासवर्ग व दलित चळवळी (ड) पर्यावरणीय चळवळी (इ) वांशिकता व अस्मितेवर आधारलेल्या चळवळी (६) **लोकसंख्या गतितत्व:** (अ) लोकसंख्या आकारमान, वाढ, रचना व वितरण (ब) लोकसंख्या वाढीचे घटक: जन्म, मृत्यू, स्थलांतर (क) लोकसंख्या धोरण व कुटुंब नियोजन (ड) अलिकडे उद्भवलेले प्रश्न: वृद्धत्व, लिंगदर, बालमृत्यूदर व शिशूमृत्यूदर, प्रजोत्पादक आरोग्य. (७) **सामाजिक स्थित्यंतराच्या समस्या** : (अ) विकासाचे अरिष्ट: विस्थापन, पर्यावरणीय प्रश्न व शाश्वतता. (ब) दारिद्र्य, वंचितावस्था व विषमता (क) महिलांवर हिंसाचार (ड) जातीय संघर्ष (इ) वांशिक संघर्ष, धर्माधारित संघर्ष, धार्मिक पुनरुज्जीवनवाद (फ) निरक्षरता व विषमता

टिप: उपरोक्त सर्व विषयांचा इंग्रजी भाषेतील अभ्यासक्रम अंतिम व अधिकृत समजण्यात येईल.